

leti 1946 in 1963), generaciji X (rojemu med leti 1964 in 1978) in generaciji Y (rojeni med leti 1979 in 1997).

Meje med posameznimi obdobji življenja so bile v zgodovini odvisne tudi od socialnega razreda in položaja ljudi. Čim nižji socialni položaj je nekdo imel, tem prej in bolj trdo je moral začeti delati za svoje preživljanje in tem dlje v stara leta s tem nadaljevati, ob tem pa je imel tem manj lastne samostojnosti – pomislimo na prvo slovensko socialno pesem *Ubogi otrok v fáberkah* (Anton M. Slomšek, 1846). To seveda velja tudi danes – pomislimo slabe možnosti za šolanje današnjih otrok nižjega sloja in njihovo izkoriščanje v nekaterih deželah. Višji sloji so svojo starost od nekdaj skušali odlagati na poznejša leta, v današnjem razvitem svetu pa se je pri vseh ljudeh »odlaganje starosti« stopnjevalo do njenega zanikanja v obliki tabuja.

Za gerontagogiko je važno spoznanje, da je človek z doživljajskega vidika lahko enako mladostno svež v vseh starostnih obdobjih vse do trenutka smrti, če je seveda pri polni zavesti, dovolj osebnostno zrel in v zadovoljivih življenjskih razmerah. Prav tako je lahko v vsakem življenjskem obdobju ostarel in izčrpan. Vsak pozna stare ljudi, ki v poznih letih življenja niso manj mladostni, kakor so bili v mladosti in v srednjih letih, prav tako pa tudi mlade ljudi, ki so podobni ostarelim starcem. Pri starem človeku je doživljajska starost ogledalo njegovega doživljanja sebe, drugih in sveta v preteklih obdobjih življenja in s tega vidika povsem drži prirejen slovenski pregovor: *Kakršno življenje, takšna starost*.

Zelo pomembno je dejstvo, da so današnje generacije zaradi podaljšanja življenja pridobile med srednjimi leti in visoko starostjo ter z njo povezano onemoglostjo dve desetletji zdravega življenja. To obdobje nam prinaša nepredstavljive možnosti za osebnostno zorenje in s tem za nagel dvig kakovosti medčloveškega sožitja.

Ena najbolj svojiskih lastnosti človeka je delo, ki je tudi pogoj za pošteno preživljanje. Skozi vso

zgodovino je bilo delo vseživljenjska zadeva, seveda v skladu z zmožnostmi konkretnega človeka v danem trenutku. Polpretekli industrijski način proizvodnje in še vedno nerešeno razmerje med lastnino (kapitalom) in delom (zaposlenimi) je vrednoto dela oslabilo, zavest o potrebnosti dela pa skrčilo na službena leta zaposlenosti. Z informacijskim načinom življenja se vrača zavest o vseživljenjskem delu, podobno kot se je nedavno uveljavila zavest o vseživljenjskem učenju. Le-to je postalo življenjska nuja, saj informacije in znanje za obvladovanje vsakdanjih življenjskih nalog zastarevajo takorekoč sproti, vsekakor pa v nekaj letih. Postopoma prihaja do zavesti, da je nujno tudi vseživljenjsko socialno učenje za sožitje, sodelovanje in komuniciranje med ljudmi, posebej tudi med generacijami.

Na koncu še jezikovna opomba o nepravilni rabi na področju življenjskih obdobj. Slovenščina ne dopušča kopičiti pridevnikov brez samostalnikov. Zato so jezikovno zelo neprimerni dobesedni prevodi angleških poimenovanj za življenjska podobdobja kot npr. *mlajši starejši, starejši starejši* ipd.

Jože Ramovš

SOCIALNA MREŽA

angleško: *social network*

nemško: *das Sozialnetz, das soziale Netzwerk*

špansko: *la red social*

Kakovost človekovega življenja je v vseh življenjskih obdobjih odvisna od dobrega razmerja med njegovo osebnostjo in ustrezno vpetostjo v medčloveške povezave; uspelo človekovanje je ravnotežje med zrelo osebnostjo in dobrim občestvovanjem z ljudmi. Človek potrebuje za svoj razvoj družbo drugih ljudi in samoto; kdor ni samostojen in ni sposoben samote, tudi v družbi ni ustvarjalen in tvoren. Seveda velja tudi obratno: ljudje, ki so v skupnosti pomenili največ, so *odhajali sami zase na samotni kraj, da so se tam odpočili* in v samem

sebi zbrali svoje osebne vire. Psihosocialni strokovni pojem socialna mreža izraža enega od teh dveh polov: človekovo vseživljenjsko vpetost v medčloveške povezave.

Beseda mreža ima v slovenščini precej različnih pomenov. Slovar slovenskega knjižnega jezika pravi, da je *izdelek iz prekrizanih niti, vrvi, žice, med katerimi so okenca, luknjice*. Uporablja se za številne namene: za zaščito (okenska mreža, prestrezna mreža pod vrvovalci in skakalci na trapezu v cirkusu), za lov (ribiška mreža, pajkova mreža), kot orodje (za precejanje in sejanje), kot oprema (odbojarska, teniška). Z besedo mreža opišemo pojave, ki so podobni mreži, npr. električna, cestna, železniška mreža; dejavnosti, ki so načrtno razporejene ali povezane, npr. mreža osnovnih šol, trgovska mreža, računalniška mreža, povemo pa tudi, da *nekdo nastavlja zahrblne mreže, da se je ujel v mrežo, se izmotal iz njegovih mrež*.

Pojem socialna mreža pomeni človekovo povezanost z drugimi ljudmi, ki je ena od bistvenih človeških potreb in lastnosti; izraža se v osebnih medčloveških odnosih in v stvarnih delovnih ter drugih rabnih razmerjih. Medčloveška razmerja in odnosi so za človeka v resnici kot mreža; v različnih socialnih mrežah živi vse življenje, če to hoče ali pa ne. Socialne mreže imajo zanj naslednje vloge:

- pomagajo mu, da uspeva, zadovoljuje svoje potrebe, ustvarja in napreduje;
- postavljajo v življenju pravila igre za družbeno sožitje;
- človekovo vedenje in ravnanje »sejejo« v družbeno sprejemljive in nesprejemljive vloge,
- varujejo ga pred pomanjkanjem in nevarnostmi, s svojimi omejitvami pa mu povzročajo tudi nevšečnosti,
- v težavah mu pomagajo, da ne propade.

Pomembno je, da socialne mreže ne gledamo kot brezosebni stroj, ki je človeku nadrejen, temveč jih pojmujejo antropološko: edini živ voz

v socialnih mrežah je namreč človek, v njem se križajo vse niti družbe, on pa jih s svojo osebno svobodo in odgovornostjo veže v trdne točke človeškega življenja in medčloveškega sožitja.

Gerontološko socialno delo je prevzelo pojem mreže iz sistemske teorije, oblikovalo koncept socialnih mrež in socialnega dela z njimi. Delo s socialnimi mrežami je odgovor na prenehanje enovite tradicionalne družbe ter na nastop kompleksnih modernih in postmodernih družb. V enoviti družbi lahko sledimo celoti človeškega življenja, če poznamo le en njegov del; z oporo enemu samemu vidiku pomagamo lahko njegovi celoti. Sodobna kompleksna družba pa je sestavljena iz številnih fragmentov z različnimi vrednotnimi usmeritvami, načinom življenja in stališči, med katere je človek vpet. Zato lahko človeku ali skupini pomagamo tako, da delamo z njegovimi glavnimi socialnimi mrežami; to so:

- naravne socialne mreže (družina, sosodstvo, sorodstvo, prijateljstvo, delovna tovarišija),
- umetno oblikovane socialne mreže za krajši čas ali za zelo parcialne vidike življenja (npr. skupine za samopomoč, terapevtske skupine),
- trajnejše in bolj celostne socialne mreže za socialno urejanje (prevzgojni zavodi, komune),
- nadomestne socialne mreže ob izpadu kake bistvene socialne funkcije iz naravnih socialnih mrež (rejniške in oskrbniške družine, domovi za stare ljudi).

Socialne mreže se v zgodovinskem razvoju spreminjajo, tudi danes so v različnih kulturah različne. Pretekla tisočletja so bile odločilne socialne mreže družina in sorodniki, sosodje v krajevni skupnosti, verska skupnost, obrtniško združenje za obrtnike ipd. – te so tradicionalne socialne mreže. Vanje je ljudi povezovala predvsem nuja v boju za preživetje: skupno imetje, medsebojna odvisnost, norme in običaji tradicije, avtoriteta in moč. V današnjih življenjskih razmerah sta sorodstvena in sosodska socialna mreža postali nezadostni za šolanje, delo, oskrbo

v boleznih in onemoglosti in še marsikje. To svojo pomembno vlogo seveda ohranjata, toda opravljata jo lahko le deloma; imeti morata primerno pomoč od zunaj in dopolnjevati ju morajo nove socialne mreže. Danes torej deluje vzporedno več vrst socialnih mrež iz različnih življenjskih razmer:

- tradicionalne iz kmečko-obrtniško-stanovske družbe, ki so nastajale in delovale več tisočletj;
- moderne iz industrijske družbe, ki so se oblikovale zadnji dve stoletji – takšne so npr. šolstvo, zdravstvo, pokojninsko in druga solidarnostna zavarovanja;
- nove poindustrijske, informacijske, ki se začinjajo oblikovati zadnja leta v poindustrijski informacijski družbi – npr. skupine za samopomoč, internetni dostop do informacij, internetna družabna omrežja.

Za sedanjo srednjo generacijo, ki se bo starala v prihodnjih letih, ko bo več kot tretjina prebivalstva starega nad 60 let, je skorajda preživetvena naloga, da naglo, z vso osebnostjo in družbeno zavzetostjo oblikujemo nove socialne mreže za kakovostno staranje in za povezovanje generacij. Te morajo ustrezati današnjim življenjskim razmeram, skladno se morajo dopolnjevati s tradicionalnimi družinskimi, sorodstvenimi in drugimi socialnimi mrežami, predvsem pa morajo biti po meri človeka, kajti sicer so – ne da bi se tega zavedale – industrijsko podjetje, ki se posveča samo sebi, stari ljudje pa so njihov proizvodni material.

Pomembno je, kaj v določeni socialni mreži ljudi povezuje in kakšne so te povezave. Danes jih v sodobne socialne mreže povezuje predvsem dvoje: samostojnost (avtonomnost) in sodelovanje (kooperativnost).

Eden od glavnih dejavnikov življenjskega zadovoljstva sodobnega človeka je njegova **samostojnost ali avtonomnost**: materialna, čustvena, intelektualna, osebna, skupinska, nacionalna, verska itd. Sodobni človek se v

socialne mreže vključuje kar se da svobodno, v njih svobodno ostaja ali se iz njih svobodno umakne. Zato je bistvena značilnost sodobne socialne mreže, da je decentralizirana: čim več pravic in dolžnosti mora biti prenesenih na najnižjo raven mreže, to je na posameznike v njej, pri večjih, na primer nacionalnih mrežah, pa na krajevne mreže.

Drugi glavni dejavnik življenjskega zadovoljstva sodobnega človeka je uspešnost njegovega **sodelovanja z drugimi ljudmi ali kooperativnost**. Za sodobno socialno mrežo je zato odločilno, koliko zna in zmore svoje ljudi usposablja za dobro komunikacijo, ki je pogoj sodelovanja. Pri komunikaciji je odločilen pretok informacij. Zato je druga bistvena značilnost sodobne socialne mreže **informacijska povezanost**, to je tekoči pretok informacij v vse smeri in dostopnost vseh pomembnih informacij v vsaki točki socialne mreže.

Pri pretoku informacij v socialni mreži je pomembno, da gredo spoznanja, izkušnje in druge informacije v obe smeri – s periferije v center in obratno. Na eni strani socialne mreže je posameznik, posamezna podskupina ali skupina – periferija, na drugi strani pa je osrednje organizacijsko vodstvo mreže na krajevni, pokrajinski, nacionalni ali svetovni ravni – temu pravijo center ali sedež mreže. Tako poimenovanje je izraz tradicionalne predstave v piramidalni hierarhični družbi, kjer je bilo središče formalna avtoriteta vodstva *na prestolu*, čeprav se resnično socialno življenje odvija na *periferiji* sožitja posameznikov, podskupin in skupin v socialni mreži. Sistemska teorija pravi, da informacije, ki gredo iz centra na periferijo, povezujejo sistem v celoto in omogočajo njegovo delovanje, informacije iz periferije v center pa omogočajo njegovo življenjskost in napredovanje v danih razmerah.

Danes je socialna mreža informacijsko povezana zlasti na tri načine:

- z osebnim stikom med posamezniki, podskupinami in skupinami v mreži,

- s klasičnim informiranjem, na primer preko glasila, dopisov, telefona in podobnih sredstev, ter
- po sodobni elektronski informacijski poti, na primer z elektronsko pošto in spletno stranjo.

Avtonomnost posameznika ter komunikacija in sodelovanje na temelju dobrega pretoka informacij sta odločilna dejavnika za kakovost sožitja v sodobni socialni mreži. Avtonomnost posameznih nižjih socialnih mrež in pretok informacij med njimi pa sta odločilna dejavnika za kakovost delovanja sestavljenih socialnih mrež na višji, na primer nacionalni ravni.

Raziskovanje komunikacije v socialnih mrežah je usmerjeno na prenos informacij in na sredstva, po katerih se informacije prenašajo med enotami mreže. Pomemben strokovni pojem pri tem je **informacijski kanal**. Informacijski kanal je direktna komunikacijska povezava posameznika z drugimi v socialni mreži ali skupini. Pri tem je mišljeno pretakanje informacij, ne pa sposobnost, da se informacije lahko pretakajo, ali način, po katerem potujejo.

S sistemskega vidika ima odločilni vpliv na komunikacijo v skupini ali mreži velikost mreže oziroma število njenih članov. Z vsakim novim članom se namreč število komunikacijskih kanalov veča tako rekoč z astronomsko hitrostjo: med dvema človekoma v mreži poteka le en komunikacijski kanal, med tremi so trije komunikacijski kanali, med štirimi jih je šest, med petimi deset, med desetimi petinštirideset, med stotimi člani mreže pa poteka že 4950 komunikacijskih kanalov; formula za izračun komunikacijskih kanalov je $N(N-1):2$.

Človek lahko neposredno komunicira le po sorazmerno majhnem številu kanalov. In čim bolj so njegove zmožnosti okrnjene, na primer sluh ali pozornost, tem manjše je to število. Značilnost osebnega človeškega odnosa pa je, da poteka komunikacija neposredno in da so vsi komunikacijski kanali – načelno – vedno odprti.

Z večanjem mreže se njena struktura oblikuje grozdasto: vsak član skupine ali skupnosti

je povezan le z nekaj drugimi po neposrednih komunikacijskih kanalih, z ostalimi pa posredno preko enega, dveh, treh, desetih ... drugih članov mreže. Z večanjem števila posrednikov se informacije izgubljajo in pačijo. To pa je usodno za komunikacijo v mreži. Zato je prva naloga pri večanju mreže skrb za uspešen prenos nespremenjenih informacij v celotni mreži.

Za uspešen pretok informacij sta dva glavna pogoja: smiselna organizacija mreže in ustrezna komunikacijska sredstva.

Če hočemo celostno odgovarjati na vprašanje o pretoku informacij v socialni mreži, moramo upoštevati tudi globljo raven, kot je ona, ki jo opisuje pojem komunikacijskih kanalov. V tem primeru je odločilno temeljno antropološko vprašanje, kakšna sposobnost je v ljudeh, da se individualne človeške osebe lahko povezujejo v skupine in družbo, da se sporazumevajo, da komunicirajo. To vprašanje je navidez povsem enostavno, v resnici pa je med najbolj zapletenimi in najmanj pojasnjenimi vprašanji o človeku. Večina mislecev v človeški zgodovini se je ukvarjala s človekom kot posameznikom in tudi danes je precejšen del znanosti tako naravnani, preostali del pa je pozoren na družbo kot sistem, pri čemer je posameznik le enota, ne pa enkratna človeška oseba z ustvarjalnimi sposobnostmi. V socialni gerontologiji pa nikakor ne smemo mimo vprašanja o temeljni človekovi sposobnosti za medsebojno povezovanje. Misleci kot sta Martin Buber in Emmanuel Levinas, sodobna nevroznanost in podobni viri dajejo dobre informacije za raziskovanje te temeljne socialne zmožnosti za komuniciranje, ki je še zelo slabo raziskana. Naša dolgoletna pozornost nanjo je pokazala, da še niti strokovnega pojma nimamo, ki bi jo natančno opredeljeval; *občilnost* kot izpeljanka iz slovenske besede za komunicirati, to je občevati, se je pokazala kot primeren izraz zanjo.

Z vidika staranja in starosti presojamo socialne mreže v skupnosti po tem, koliko prispevajo:

1. k sodobnemu povezovanju generacij in kre- pitvi solidarnosti med njimi,
2. k pripravi na zdravo, dejavno in dostojan- stveno starost, oziroma življenje v tretjem življenjskem obdobju po upokojitvi,
3. koliko zmorejo na sodoben način oskrbovati onemogle, bolne in invalidne ljudi v njihovih skupnostih.

V starosti je človek še posebej občutljiv za njemu primerno ravnotežje med tem, da je neodvisen in samostojen, ter tem, da je sprejet pri svojcih, drugih ljudeh v svoji skupnosti in ustanovah. To ravnotežje se hitro zamaje, če star človek zboli, se poškoduje ali se mora preseliti iz svojega okolja. Ker tradicionalne socialne mreže za povezovanje generacij, kakovostno staranje in oskrbo v onemoglosti ne zmorejo več opravljati teh bistvenih nalog v skupnostih, nove socialne mreže pa še niso dovolj razvite, so mnogi stari ljudje osamljeni in izločeni na robove socialnih mrež. *Osamljenost* v starosti je ena hujših psi- hosocialnih nesreč za človeka, doživlja jo kot hudo krivico.

Inštitut Antona Trstenjaka se že več kot dve desetletji posveča razvijanju in terenskemu uvajanju sodobne *krajevne socialne mreže za kakovostno staranje in sožitje med generacijami*.

Spletena je iz več kot desetih novih programov za zadovoljevanje potreb, ki jih obstoječe socialne mreže ne dosegajo, npr. preprečevanje padcev v starosti, usposabljanje družinskih oskrbovalcev, prostovoljstvo za ustanavljanje in vodenje med- generacijskih skupin za kakovostno staranje, dru- žabništvo dijakov z upokojenci ob učenju rabe informacijsko-komunikacijske tehnologije ... Primeren organizacijski način za delovanje in razvoj te socialne mreže v skupnosti je *krajevno medgeneracijsko središče*.

Še jezikovna opomba. V sociologiji upo- rabljajo večinoma izraz *socialna omrežja*, ki pomeni sistem več socialnih mrež (podobno kot zvezda in ozvedja). Sociološko raziskovanje teži po uvidih v splošne zakonitosti družbe, večinoma na makro ali globalni ravni, zato se osredotoča na socialna omrežja v družbi; če pa raziskuje posamezno od njih, bi moralo upora- bljati pojem socialna mreža. Gerontologija je podobno kot socialno delo, pedagogika ali soci- alna psihologija pri raziskovanju in praktičnem delu z ljudmi v njihovi vsakdanji konkretnosti pozorno večinoma na konkretne socialne mreže in le redko na sistemsko povezanost socialnih mrež v omrežja.

Jože Ramovš